

Roeland Muskens, ***Aan de goede kant: biografie van de Nederlandse anti-apartheidsbeweging 1960-1990*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2013; Soesterberg: Aspekt, 2014, 683 pp., ISBN 978 94 6153 474 3).

Na 1990 is al veel teruggeblikt op de Nederlandse opstelling tegenover de apartheid in Zuid-Afrika. Als ik me beperk tot dissertaties, dan vallen te noemen *Overtuiging en Geweld* (Buijs, 1995), *The Influence of Domestic NGO's on Human Rights Policy* (Van den Berg, 2001) en *Van Sharpeville tot Soweto* (ondergetekende, 1999). De politicoloog Roeland Muskens heeft daar nu een dikke pil aan toegevoegd.

Apartheid dateert officieel van 1948. De invoering ervan leidde toen al tot negatieve reacties in Nederland, maar die verdwenen in de jaren vijftig naar de achtergrond. Sterker nog: in die jaren werd volop vriendschap met de blanke minderheid betuigd, onder meer in de vorm van allerlei wederzijdse bezoeken op regeringsniveau. De zorgwekkende ontwikkelingen in Zuid-Afrika in 1960 gaven aanleiding tot commotie in Nederland, in de Haagse politiek en daar buiten. Zij schiepen een klimaat voor de ontwikkeling van het Comité Zuid-Afrika (CZA). Vanaf 1970 ontstond een reeks nieuwe anti-apartheidsgroepen. De belangrijkste waren de Anti-Apartheidsbeweging Nederland (AABN), die de plaats innam van het veel gematigder CZA; de Boycot Outspan Aktie (BOA), die startte met de organisatie van een consumentenboycot van Zuid-Afrikaanse sinaasappelen; Werkgroep Kairos, waarin christenen tegen apartheid actief waren; en na de onafhankelijkheid van Angola in 1976: het Komitee Zuidelijk Afrika (KZA). Deze nieuwe groepen stonden economische sancties tegen apartheid voor, zij het in uiteenlopende vormen. Alle waren, of werden gaandeweg, solidair met het ANC. Wat niet wilde zeggen dat er onderling – en soms ook intern – meningsverschillen bestonden over ideologie en werkwijze. In de kroniek van Muskens komt dit alles uitgebreid aan bod. De verschillende actiegroepen zetten politiek en bedrijfsleven volop onder druk. Uiteraard is er in dit boek veel aandacht voor het streven naar een olie-embargo tegen Zuid-Afrika en de acties tegen Shell. Ook op de radicale acties van de ‘autonomen’ tegen apartheid in de jaren tachtig wordt gedetailleerd ingezoomd.

Veel was al bekend, maar toch loopt de lezer met de kennis van nu soms in het boek tegen opvallende zaken aan. Laten we bijvoorbeeld niet vergeten dat de iconen Steve Biko en Nelson Mandela zeer lang onbekende figuren waren in Nederland. Biko's dood in 1977 gaf alleen aanleiding tot wat acties op lokaal niveau. Zoals in Amsterdam,

waar het Pretoriusplein werd omgedoopt tot het Steve Bikoplein. Muskens: 'Maar de gevestigde anti-apartheidsorganisaties wilden vooral voorkomen dat er rondom Biko een persoonlijkheidscultus zou ontstaan, die af zou doen aan de centrale plaats die het ANC in de anti-apartheidsstrijd moest innemen' (216). Biko werd in Nederland later vooral bekend door films en popsongs. Ook de naam van Nelson Mandela viel betrekkelijk weinig, zelfs niet in uitingen van de anti-apartheidsgroepen. Pas in de loop van de jaren tachtig bereikte Mandela een sterrenstatus, naar aanleiding van een grote pophit en later een groot stadionconcert in Londen.

De activisten streden voor een goede zaak, al konden sommigen het gevoel van realiteitszin weleens uit het oog verliezen. Neem bijvoorbeeld Esau de Plessis, de grote man achter BOA, die meende dat 'de Nederlandse samenleving net zo racistisch was als de Zuid-Afrikaanse, en dat Nederland de apartheid juist steunde en verder ontwikkelde' (123). Of de actievoerders die een ravage aanrichtten in het historisch pand van het Suid-Afrikaanse Instituut in Amsterdam. De bibliotheek zou 'een actief onderdeel van het propaganda-apparaat' zijn. 'Ik heb met pijn in het hart prachtige boeken in het water geslingerd. *De Winkler Prins* ook, die stond er toevallig' (553). Of wat te denken van een groep radicale actievoerders in de jaren tachtig die de gevestigde comité's te gematigd vonden: 'praktisch gesproken funktioneren AABN en KZA als remblokken op anti-racistische acties' (572).

Muskens schrijft in een toegankelijke, journalistieke stijl. De leesbaarheid wordt alleen wat aangetast door de enorme hoeveelheid empirisch materiaal die over de lezer wordt uitgestort. Enerzijds valt dit wel te begrijpen: er is een overvloed aan bronnen en er valt ook veel interessants te melden over dit onderwerp in deze periode. Maar anderzijds is het de vraag of hij alle lezers op deze manier wel voldoende meekrijgt in zijn betoog. De vele dubbelingen als gevolg van de thematische aanpak helpen ook niet echt. Al moet worden toegegeven dat een chronologische opzet ook nadelen zou hebben gehad.

Dit boek is een bewerking van een proefschrift, waar Muskens in 2013 op promoveerde. In de inleiding geeft hij nauwgezet aan waar zijn studie wel en niet over gaat. Maar opvallend is dat er een centrale vraagstelling ontbreekt. Dit betekent echter niet dat de auteur geen conclusies trekt. Niet geheel verrassend noemt hij de Tweede Wereldoorlog als belangrijkste verklaring voor de Nederlandse actiebereidheid. Dit kon zich in verschillende vormen uiten, maar volgens Muskens vooral in deze variant: 'De kwestie van de apartheid werd een hedendaagse herkansing voor het knagende gevoel dat minder Nederlanders dan we dachten zich verzet hadden tegen de nazi's' (642).

Muskens beschouwt de anti-apartheidsbeweging terecht als spraakmakend. Haar grootste succes, aldus Muskens, was dat een groot deel van de Nederlanders verontwaardigd was over wat er in Zuid-Afrika gebeurde en bereid werd tot concrete acties over te gaan. Wat betreft die actiebereidheid liep Nederland wereldwijd voorop, stelt Muskens, maar wat betreft concrete overheidsmaatregelen was het een achterblijver. Inzake dat laatste maakt Muskens nog wel terecht een voorbehoud. Immers, stelt hij, een uitgebreide en nauwkeurige vergelijking van het Nederlandse beleid

met maatregelen van andere landen ontbreekt. En inderdaad, bij veel maatregelen zal er altijd wel één land zijn geweest dat eerder was dan Nederland of verder ging. Maar wat is nu het totale, gewogen beeld?

Volgens de auteur hebben de wereldwijde maatregelen de apartheidspolitiek soms wel degelijk getroffen en gezorgd voor het verdwijnen ervan. Ook daar lijkt het laatste woord nog niet over gezegd. Er vallen ook andere factoren te noemen die ervoor hebben gezorgd dat apartheid verdween. Andere auteurs hebben gewezen op het einde van de Koude Oorlog, het zwarte verzet in Zuid-Afrika zelf of de interne dynamiek binnen het blanke politieke establishment.

Er valt dus nog veel onderzoek te doen naar dit onderwerp, met name naar de internationale en vergelijkende aspecten. Bedenk bijvoorbeeld dat ook in de Noord-Europese landen volop anti-apartheidsgroepen actief waren. De vuistdikke boekwerken over hun rol in de National Liberation in Southern Africa komen in de lijst van door Muskens geraadpleegde literatuur niet voor. Hoe zat het bijvoorbeeld in die landen met de door Muskens aangedragen verklaringen als schuldgevoelens over de Tweede Wereldoorlog en dekolonisatie? En hoe verliep bijvoorbeeld de internationale samenwerking tussen de anti-apartheidsgroepen?

Interessant onderzoeksonderwerp lijkt me ook nog de rol van grote bedrijven. Muskens laat op boeiende wijze zien dat ze het maar moeilijk hadden met al die anti-apartheidsacties. Maar er ontbreekt nog altijd veel informatie van binnenuit. Bedrijfsarchieven zouden daar in de toekomst meer helderheid over kunnen verschaffen.

Stefan de Boer, Utrecht